

ԳԵՂԵՑԻԿԸ ԼԵՁՈՒՒՆ ՄԷՋ

(ՇԱՐՈՒՆԱԿ 8ԵՍ ԷՋ 385)

Դ .

Կոչումս ընծայութեմն կտոր մը. — Կարա-
գորի տարբերութիւններ մտորեցամ զպրոցիմ մէջ.
— Ամոնց դասաւորութիւնը. — Իմն որ ամոնք
հասարակաց ունիմ. — Ուսկից կու գամ մկարա-
գորի տարբերութիւնները. կարողութիւն, զարգացում,
սոցիալութիւն, մէլավայր. — Եզմիկեան մալափոր-
մը. — Ի՞նչ լեզուէ թարգմանուած եմ ամոնք. —
Յովսէփ զաղմացիմ եւ Եզմիկ զողբացիմ. — Նա,
խափործորու ըմբռնուոր մկարագիրը. — Առանձ,
մական մկարագիրները, Եւսեբիոսի Եկեղեց. պատ-
մութեան, Աթառաթի, Եփրեմի. — Նոյմ Ուիթիմ ե-
րեք տարբեր թարգմանութիւններ. — Նախափոր-
մերը յունական չարց գործերում մէջ. Երկու գու-
ցէմներ. — Կուռն Ընծայութեան, Ոսկեր. Զօգմանու
Մկնութիւն, Եւսեբ. — Ո՛ր պէտք է շրջանակել
Բարսղի վեցօրիայրը.

Կիրեղ Երուսաղէմացիին ազնիւ լեզու մը
ունենալու վրայ խօսելով կը զրէ՜. «Ո՛վ
ոք այնպիսի վարդապետ գտանի, որ առ-
ժամայն ուսուցանել մարթէ, զոր չէ գիտա-
ցեալ: Այնքան ժամանակօք վարդապետը
բազում մեքենայիւ ճգնութեան ուսուցա-
նել կարեն, լոկ պարզախօս լինել զյունա-
րէնն, եւ սակայն ոչ այնպէս ամենեքեան
նման միմեանց խօսել կարեն, այլ որ քաջ
հետադրեն են, ոչ քաջ գրամատիկոսք են, եւ
որ քաջ գրամատիկոսք են, ոչ քաջ փիլի-
սոփայը՝ գտանիցին»:

Այն որ այս ստղերը թարգմանած է եւ
անոնք որ կարդացեր են, ամբողջ Մես-
րոբեան զպրոցը, գիտակցութիւնն ունեցեր

են որ թէեւ ամէնքը հետամուտ են նոյն
ազնիւ հայերէնը գրել, բայց ամէնքը նեն
յաջողոր միեւնոյն աստիճանաւ ամէն ձիւ-
րերու տիրանալ: Եւ իրաւքնէ, հակառակ
Հայեկացիին ջանքերուն ամենուն ալ խօ-
սելու ու գրելու միեւնոյն կերպը տալու, իր
զպրոցէն մեզի հասած գործերը նկարագրի
աչքի զարնող տարբերութիւններ ունին:
Պէտք չէ մտածել սակայն թէ անոնք ի-
րարմէ տարբեր բարբառներով գրած ըւ-
լան, իրարու անհասկնալի: Ոչ: Ամէնքն
ալ միեւնոյն քերականութիւնն ու բառա-
րանը ունին. ամէնքն ալ միեւնոյն միջա-
վայրի մարդիկն են. այսուհանդերձ դիւրին
է որոշել թէ շարք մը գործեր չունին նոյն
շեշտը՝ ինչ որ ունին ուրիշներ, ինչպէս
դիւրին է պատկերներու հաւաքածոյ մը՝
ըստ իրենց գունատրման՝ այլեւայլ խում-
բերու բաժնել:

Եղած են նոյն իսկ՝ որ Մեսրոբեան
զպրոցի գործերը ըստ իրենց նկարագրին
դասաւորած են: Այս բաժանումներու մի-
ջէն լաւագոյնն է Թ. Թոռնեանին որ Մես-
րոբեան զպրոցի ամբողջ գործերը չորս
դասի զատած է, Եզնկայ, Կիւրդի, Ագա-
րակեղեայ, Եփրեմի: Նորայր հետեւած է
այս բաժանման՝ «փոքր ինչ փոփոխելով
զկարգաւորութիւնն եւ զանուանակոչու-
թիւնն»¹: Ինչ որ Թոռնեան Ագաթանգե-
ղեայ կոչած է՝ ինք կորիսենեան անուաներ
է եւ Եզնկեանն առաջին պահելով՝ միւս-
ները դասաւորած է Եփրեմեան, Կիւրդեան,
Կորիսենեան: Ասկէ զուրս զատած է նաեւ
թէ Մեսրոբեան զպրոցի գործերէն իւրա-
քանչիւրը ո՛ր դասին կը պատշաճի՝:

1. Կուռն Ընծայութ. ապ. Վիճնա, էջ 376-7.
2. Ուսուցական լեզուն զեւ յունարէն է. հայերէն
բռնակը զեւ չեն ընտանեցած:
3. Կիրեան Վարդապետ, էջ 20:
4. Այս զլուսն նիւթն ալ Եփրեմեան եւ Կիւրդեան
զատերն ըլլաւով, կը շարեմ հոս թէ ո՛ր զրուսմանքը,
ըստ Նորայրի, այս երկու կարգին կը պատկանին:
Եփրեմեան են. Եփրեմի՝ Մեկնութեանց Հիմ Գոտի-
րանի, Համարարտա Աւետարանաց, Թարգմանութեան Ա-
նուանակ: Մեկնութեան յորեքտասան քրքրք Պաշտօնի,
եւ ճառերէն վեց հատ, յայսպիսորոքեան ճիճեռեցանք, ի

Յարութեան փրկիմ մերոյ, ի յիսուսի սրբոց Մովս-
թայեցանց, յորոքորումս պանոց, վասն քնոյ եւ արքեու-
թեան, վասն հակողաց. — Եւսեբիոսի՝ պատմութեան Ե-
կեղեցոյ. — Աթառապայ Զգան պարսկի՝ ճառք, Լա-
րսերնայ՝ Վարդապետութեան Աղբի, իզմափոփոի՝ բողոքը:
Կիւրդեան են. Կիւրդի՝ Կուռն Ընծայութեան, Բարա-
դի՝ ճառք վասն վեցարեւայ արարչութեան: Ոսկերեա-
նի՝ Մեկնութեան Աւետարանին Եւփրեմեան. — Եւսեբի-
Մատենագրութեանց. — Պրօլոգի՝ Թուրք առ Սանկ...,
Սահակայ՝ պատասխանի քրքրք Պրօլոգի, Ահակայ՝ բողոք
առ Սանկ, Սահակայ՝ պատասխանի քրքրք Ահակայ,

Այս չորս առանձին դասերուն չորս ալ առանձին հեղինակներ կարծե՛լ որոնք՝ տարբեր միջավայրերու մարդիկ, տարբեր ալ սկզբունքներով վարուած ըլլան լեզուն գործածելուն մէջ, անհիմն է բոլորովին: Ամէնքն ալ միեւնոյն ընկերութեան մարդիկն են, լեզուի գեղեցկին նոյն գաղափարականին ձևողո: Ինչ որ էականն է և ինչ որ ամենուն ալ ըով միեւնոյնն է, ազնիւ լեզուն է, զոր ոչ միայն արեւունաց, նախարարական ղդեակներու, բարձր ընկերութեան մէջ ուսումնասիրած են, այլ նոյն իսկ Գողթան երգերու վերայ՝ Ճորխացոյցած են իրենց լեզուն ընտրական դրութեամբ, առեւանգելով այլեւայլ բարբառներէ, ինչ որ ազնիւ են դատած, ինչ որ դիւրաւ կը ձուլուէր ազնիւ լեզուին հետ: Այսպէս առնուած ամէն բառ կամ

ձեւ այլ եւս գաւառական չէր նկատուեր, սեփականութիւն ժողովրդեան միայն այս ինչ մասին, այլ մասն էր ազնիւ լեզուին որ հասարակաց էր: Ու առանց խորշուել գործածէին ճաեւ անոնք՝ որ տարբեր բարբառ մը խօսած էին իրենց գաւառին մէջ, թէ՛ն, շատ բնական կերպով՝ աւելի հաճութեամբ կրնար զալ անոնց զրչին տակ, որոնց գաւառին որ անուած էր: Բայց Միսրորեան ղպրոցի ո՛ր և է գործ թէ ըստ բառարանի և թէ ըստ քերականութեան չունի միակերպութիւն մը այնպիսի առանձնայատուկ ձեւերու, որ կարենանք դատել թէ այս ինչ գործը Պաղեական կամ Արարատեան բարբառով գրուած է ինչպէս կը զատենք հելլենական մատենագրութեան մէջ: Իրենց գործերուն նկարագրի տարբերութիւնը գիտակցօրէն է, յա-

Ակալայ՝ Թուրք ի Հայս. — Վարք Յովնանու քեզբաթոց. — Պատմութիւն Հարանց Եղիպտացաց (վարք Հարանց. Մատ. Ա. 207-270): Կորին վարք. էջ 30-3. ուր կը արուին Իսրայէլիւի զրայ նաեւ հետաքրքրական ազգեկութիւններ:

3. Իս իբր աներթայ կը համարծ թէ Միսրորէ յառաջ հայերէն գրով գրականութիւն մ'առնեան ենք, որ զուտ ազգային էր, ցերեանդութեան ազգայնութիւնէ ազատ. — Վարդան պատմիչ (տպ. Վնենտ. էջ 50) կը գրէ թէ Հինքնը հայերէն գիր ունէին, վասն զի Լեւոնի տանն Էլիկիկոյ մէջ դրած ար գտնուեցաւ, որուն վրայ հայերէն գրերով Հայկազանց կոսպաշտ Թագաւորներու անունը գրուած էր: Այս վկայութիւնը՝ Թիւն ղեզեւուն, բայց միշտ նեցուկ մը կը Բուր ըլլալ Փիլոսոփաութի՛ որ Ազդունիս Տիանացոյն վարդին մէջ կը գրէ: «Արշակ Թագաւորին ժամանակ ինձ մը գտնուեցաւ, զիկէն ոսկի մանեակ մը կախուած՝ որուն վրայ հայերէն երանգիրքերով գրուած էր: Արշակ Թագաւոր՝ Իդնենեայ: Ասով ճշմարտութեան նշոյլ մ'արձկուած կ'ըլլայ մեր զրոց գիւտի խօսողներուն վրայ, որոնցմէ Փարպեցիին գիւտ թէ Միսրոր ուրիշ բան չէ ըրած՝ բայց եթէ կատարելագործե՛ն հին ատենին գրուած ասոցեր՝ զորոնց ոչ ոք փոյթ տարեր էր գործածելու. (Պատմ. Հատած ԺԱ): Քաշի որ որոշը կը յիշատակուի թէ Հացեցիցիին յառաջ հայերէն գրերի կային բնականաբար հայերէն գրական նմանքն մը համար ընարուած էին, ինչ որ բոլորովին կը լուսաւորէ զրոց գիւտի ակնաստեւ պատմիչին, Կորինի այն խօսքը թէ ճշմարտգիրքեր՝ որ ուրիշ մասեւն առգրութեան մը մէջ Թագուած էին, յարութեան հանդիպեցանք: Այս ուրիշ մատենագրութիւնը Գողթան երգիչներու գրուածքներն են. կրօնական և պատմական երգեր, որոնք մեհաններու և ղեւաններու մէջ կը պահուէին:

Որովհետեւ գրութեան կերպը զօտար էր, և վերահաս ցերեանդութիւնը արհամարհանօց կը նայէր Տիգրանի, Արտաւազդի ու Տիրիթի պէս մեհաններու ասեղծած գրականութեան վրայ, անիկայ Թողուեցաւ ու Թագուեցաւ: Բայց շնորհիւ այն ետանդանի՝ որով մեր նախնիք կ'առնանախորէին այն գրուածները (Հմմտ. Քիւլ. Գ. 13), չհնչեցորդը զարուի միջէնն ալ գեւ զգուցանին բերանն էին իրենց վէպերը, այնչափ կենդանի որ Փարպեցի (տպ. Վնենտ. հատած ԶԶ) կըրցած է իր ղեցագիրն՝ Վահանի համար գրել թէ «Իւր իրք և արարածը չեն արպէս զայր ժամանակի մարդկան, զոր մեր ասեւայ և ղեւանք՝ այլ իրենա զտաշիմ քարաց՝ զոր ի Վեպսն պատմեմ և շտե՛ք», Հացեցիցիին Գողթան գաւառ ղեզեւած ժամանակ, երգիչներու գրուածներուն հանդիպած էր՝ զորս լուծել չկարենալով, հարկ հաճ էր ղեմել բանիւրուն Դանիէլ ասորի եպիսկոպոսին, որ հայերէն գիրերու արժէքը սովորեցնելով՝ բանալին տուաւ իրենց այն մտած գիրերուն: Զատեց ուսումնասիրելով հայերէն՝ զգաց Միսրոր որ Գողթան երգերու գործածած գիրերը անկատար են, — կը պակէր իրենց ժայնաւորներ և հոմաճայներէն Թաւրը, կամ միջակներն ու նուրբերը. — հայերէն լեզուն ամբողջ չէն կրնար մարմնաւորել. (այս մասին տես նաեւ Քիւլեանի Մամիկոնեանները, տպ. Վնենտ. էջ 150): Այն ատեն և որ կը ղեմէլ Հաւափա, նոսրէ, հելլեն փափուկ զգացողութիւն մը, որ ոչ միայն ժայնաւորներ կ'աւելցնէ հայերէնի, այլ և անոր մէջ գաւառից թաւ, միջակ ու նուրբ ժայններ՝ ամենուն ալ առանձին նշանագիր կը տեսցօ՛նէ: — Հայերէն գիրերը կենդանացնելու և կատարելագործելու ղեւ փոյթն այս գեւ արդիւնքն ալ կ'ունենայ, որ հին գրականութիւնը կ'առնանախորի, լեզուն կը զարգանայ ու կը տարածուի:

առջ եկած արուեստագէտի ճաշակէն ու կարողութենէն:

Եւ իբրեւ այսպէս, խումբ մը հանգաւմանքներ կրնան պատճառ եղած ըլլալ տարբերութեանց և նմանութեանց: Ամէն զրոյ կրնայ մտաւոր կարողութեան հարկը աստիճանին բարձրանալ, պարզապէս նոյն դպրոցին հետեւելուն համար: Բնականաբար այն՝ որուն ճով աւելի զօրաւոր է այս բանս, աւելի աղէկ պիտի ըմբռնէ թէ երբ պէտք է մարդ գործածել եւ երբ այր, երբ կարդալ պէտք է ընթերցող նշանակէ և երբ աղաղակել, երբ յոյրց պէտք է հռովել և երբ յոյց, ո՛ւր զնկելու է եմ և ո՛ւր իցեմ, երբ դասաւորելու է ասպատը հանդերձից և երբ խընկոցն կաշաբայք, ինչ նրբերանգ կայ ձուռագայրին, և յոյրին, շատայրին, և շողին մէջ: Բայց որովհետեւ մէկը, երբ նոյն իսկ արուեստագէտի բարձր ձիրքեր ունենայ, յանկարծակի չէ որ կը վարժուի զանոնց տիրապէս վարելու, այլ միշտ զարգացման մը միջոցովն է որ իր թաղուն ուժերուն գիտակցութիւնը կ'ունենայ, — կրնայ արտադրել գործեր՝ որոնք իրարմէ յետ տարբեր աստիճանով կատարեալ ըլլան: Ինչ որ դեռ իր խակութեան ժամանակն ըրած է, նուազ աւարտուն պիտի ըլլայ, քան ինչ որ հասունութեան ժամանակն է արտադրած, թէեւ իր նախափորձերուն մէջ իսկ՝ պիտի ընդունարուի միշտ այն կնիքը, այն ճիգը՝ որ այնքան ազնուական և այնքան ներկուռ յերեւան պիտի գայ յետոյ իր ապագայ հրաշակերտներուն մէջ:

Զարգացումը ոչ միայն անձնական դիտողութեամբ կը կատարուի, այլ նաեւ ուրիշի ազդեցութեամբ: Մեսրոբեան դպրոցի գործերը լաւ դատելու և դասաւորելու համար, պէտք է որոշել նաեւ թէ անոնցմէ որը միւսէն ազդուած է, երբ լեզուի նման զոյն մը կը զգանք երկու գրուած:

Ներու մէջ, պէտք է հետեւաբար ժամանակագրութիւն մը հաստատել անոնց ժամանակագրութիւն մը կարելու է միայն զամայն զանազան միջավայրերու ազդեցութիւնն ալ որոշելու համար: Վասն զի Մեսրոբեան դպրոցը՝ վացուն տարուան շրջան մ'ապրած ըլլալով, ընկերութեան լեզուն՝ որուն մէջ կ'ապրէր, կրնայ երբևէ նաւորումներ կրած ըլլալ իր սկզբի տարիներէն մինչեւ վերջի տարիները, ինչպէս որ կամաց կամաց բոլոր կարգերը կը փոխուէին: Ես կարծեմ, օրինակի համար, որ մարգարտարիտն բառը այնչափ հոսանքին մէջ եղած ըլլալու չէ 428 տարեթիւէն յետոյ ուր վարչութեան կերպը դեռ թաւաղութիւնէն էր, քան նոյն թուականէն վերջ ուր մարգարտութեան փոխուեցաւ: Բայց այս բոլորէն աւելի՝ անձը կայ, որ չմեղնիք. եռանդուն ու կորովի բնաւորութիւն մը, պիտի ըլլայ առատաբան, խիտ գոյներով: Խառնուածք մը՝ որուն ճով միտքը բացարձակ կատարելաբար դարձած է իր հակուռններուն, պիտի ըլլայ մեղք պարզ՝ ինչպէս հովիւ մը, մարգարտարունէ՝ ինչպէս քրմուհի մը, բուռն՝ ինչպէս մերիկ մը, փափուկ՝ ինչպէս մայր մը, մեծափարթեմ ու սէզ՝ ինչպէս իշխան մը. այսպիսի խառնուածք մը ուրիշ նկարագիր պիտի չունենայ բայց եթէ կարենալ քանդակել և զգացնել իրերն ու տրամադրութիւններն այնպէս՝ ինչպէս ինքը տեսած կամ կրած է:

Մինչեւ հիմայ ըստակաները հաշուի առնելով, տարբեր կերպով պիտի նկատեմ Մեսրոբեան դպրոցի գործերը: Զանոնք աւելի պիտի զարգացնեմ, քան դասաւորեմ. պիտի ցուցնեմ թէ ինչպէս հայերէնը՝ Եւսեբիոսի եկեղեցական պատմութեանէն սկսելով՝ հասած է Լիւդղէմ Ալանդոցին՝ զագաթ մը՝ որ իրաւամբ զաղափարական բարձրութիւնը մնացեր է՝ ուր եր-

1. Ասի կը հաստատուի նաեւ անով որ յայտարէն են ցնեմքի՝ ա բառը՝ որ ուրիշ գրուածներու մէջ միշտ իրիշաւորեմ, պիտուրեմ, տերութեմ, անապետութեմ, աւաղորդութեմ, քատարութեմ թարգմանուած է, Եւսե-

բիոսի Քրոնիկոսին մէջ, որ 428 տարեթիւ վերջ թարգմանուած է, մարգարտութեան կը զարժուի. այնչափ հոսանքին մէջ էր, այնչափ բնաւորեմ՝ որ պարզապէս իրիշաւորեմ կը նշանակէր:

բէք կրնայ հասնիլ լեզու մը և հայերէն լեզուն:

Այն գործերուն՝ որոնք այս բարձրութենէն վար կը մնան, Եզնիկեան նախափորձեր անունը կու տամ, ըստ իս հեղինակուած Եզնիկի երիտասարդութեան ատեն, Բիւզանդիոն երթալէն առաջ: Այս գործերուն ամբողջութիւնը ո՛չ Եզնիկ միայն թարգմանած է, և ոչ ունին այն բոլորը որ կը կազմեն իր լեզուի նկարագիրը, բայց ամէնքն ալ իր տաղանդի ազդեցութեան տակն են և ունին արուճանակները այն գործերուն որոնց մէջ յետոյ հեղինակս այնքան ներկուտ, այնքան հարուստ ու հզօր արուեստագէտ մը պիտի պատկերանայ:

Նախափորձերն առհասարակ ասորերէնէ թարգմանուած են, նոյն իսկ անոնք՝ որոնց բնագիրները յունարէն էին ինչպէս Եւսեբիոսի Եկեղեցական պատմութիւնը, Կիրորի Կոչումն ընծայութեան, Բարսղի Վիցորիայը:

Իբրեւ ամենէն սկզբնական գործ այս շրջանին, որ միւսներուն վրայ ալ ազդած է, կ'ուզէի խօսիլ Աստուածաշունչի թարգմանութեան վրայ՝ զոր Սահակ Պարթեւ կատարեց ասորերէն բնագրի մը վրայ: Բայց Ս. Գրոց այն ձեւը, զոր հիմայ ունինք, գրեթէ կրկին թարգմանութիւն մը եօթնասնից յունարէն բնագրի մը վրայ, զոր Եզնիկ հետը բերաւ Յունաստանէն, շատ հեռու է նախկին թարգմանութեան վիճակը ցուցնել:

Մեզի կը մնայ խօսիլ ուրեմն այն գործերուն վրայ՝ որոնք կը յաջորդեն անմիջապէս Ս. Գրոց թարգմանութեան, ինչպիսիք են Եւսեբիոսի Եկեղեցական պատմութիւնը, Աֆրատտ Զգոն պարսկի ճանոթը, Եփրեմի գլխաւոր գործերը, Կիրորի Կոչումն ընծայութեան, Ոսկերեքանի Յովհաննու Մեկնութիւնը, ամենքն ալ անընդհատ լոյս տեսած: Ասոնց թարգմանիչներն են ընդհանրապէս Յովսէփ Պաղնասցի և Եզնիկ, որոնք յատկապէս Եղեւսի կը զրկուին թարգմանելու Ս. Հայց բոլոր այն գործերը, զորս կը գտնեն այն ծագ-

կած քաղաքին մատենադարաններուն մէջ:

Դժուար է ճիշդ որոշել թէ որոնք Կողբացիին են այս գրուածներէն և որոնք Պաղնասցիին. կրնան երկուքն ալ միեւնոյն գործին աշխատակցած ըլլալ, քանի որ Եփրեմի մէջ, օրինակի համար, եթէ էջ մը այնքան նուաղ սխալ կը հնչէ որ ուսմկին խուլ ազմուկին մէջ կը խղճուի, յաջորդ էջը այնքան յստակ տիեզիգ ունի որ Մատթէի մեկնութեան ֆուկա մը կը կազմէ: Այսուհանդերձ լեզուն տարբեր շեշտ ունի Աֆրատտի ճանոթուն, Եւսեբիոսի Եկեղեցական պատմութեան, Եփրեմի գործերուն մէջ, և տարբեր շեշտ կուչումն Ընծայութեանի, Յովհաննու Մեկնութեան, և Եւսեբի գործերուն մէջ:

Այս յետիններուն մէջ կը սիրեմ Եզնիկի երիտասարդութեան ճիշդը տեսնել, ինչպէս առաջիններուն մէջ Յովսէփի մեղմական խառնուածքը:

Նախափորձերուն լեզուն անպաճոյճ է, ընտանի, գրեթէ գեղջկական խօսուածք մը: Պարզութիւնն քու ունի: Բայց այս յատկութիւնը իր ճով կատարելութիւն մը չէ, ինչպէս Աւետարաններուն մէջ. գրեթէ թերութիւն մըն է: Աւետարաններու թարգմանիչը լեզուական զարդերու ներութեանց ամէն տեսակը փորձեք է արդէն, և ամենէն չքնաղը դարձեալ պարզութիւնը զրտած է. անոր պարզութիւնը գիտակցօրէն է, ազնուական, բարձր կրթութեան մը հետեւանք. մինչդեռ Նախափորձերու պարզութիւնը տղայական է, գիտակցութիւնը կը պակսի, դեռ մտքի հնարած զարդերուն տեղեակ չեն, եթէ ոչ անոնցմով պիտի շլանային: Եւ իրաւքն տեղ տեղ զարդասիրութեան մէջ այնչափ անդիլ ծայրը կ'անցնին, որ անհասար կը դառնան: Ներքութիւնը դեռ չեն կուսած, մեծ տարբերութիւն մը չեն գտար հոմանիշներու մէջ որուն յետոյ այնչափ ուշ պիտի դընեն, և Եզնիկի ականջը դեռ չվիրաւորուի նոյն բառը մէկ խօսքի մէջ կրկնելէ, ուսկից յետոյ պիտի սոսկայ: Չնի գիտե՞ր որ բառը, որ դարձուածը աւելի բարձր է, և որ ձեւը աւելի տրամաբան, ա-

ւելի հայերէն : Համաձայնութեան ձեւեր ունին որ զուտ ասորերէն է, ուսկից խօսքը քիչ մը ծանր ու կաղնիկազ ընթացք մը կ'առնէ : Ինչ որ բանաստեղծական կայ իրենց ցով, մերթ անմիջապէս ժողովրդական բերնէն առած են¹ : Իրենց նորաձոյլ բոռերը, խառնուրդ մը բարդին ու չարին², կը ցուցնեն թէ տաղանդի տէր հետամուտներ են՝ որոնց ղեռ արուեստը չէ կրթած ու կոկած միտքը : Ծաշակնին բողբոջներ է, բայց ղեռ չէ բացուած : Գեղեցիկը կը զգան, բայց ղեռ չեն որոշեր : տղաքներու պէս են : մեծ փափաք մ'ունին վարդեր գաղիլու, բայց պիտի թողուն միանշամայն որ ձեռքերնին փուշերէն արիւնոտի :

Նախափորձերէն ամէնքն ալ նոյն խտութեամբ չունին այս բոլոր թերութիւնները : Ամենէն աւելի Եւսեբիոսի պատմութիւնն է անոնցմով վարակուած, որ նախա-

փորձերուն մէջ առաջին թարգմանութիւնը կ'երեւի : Ասորարանութիւնները յառախ, բառին առումները նուազ որոշ, դասաւորութիւնը անյաշող, ամբողջ խօսքը ծանր ու քաշքշած, հայ ազանջներու անսովոր :

Աղայեմ իսկ՝ զի ծանուցեալ գիտասցեն յաճոյն իմէ հանրաբոլոս³ զի խոստովան իսկ եմ, իմէ արտաքող զորութեամ իմոյ⁴ է այս⁵, լի քովանդակ կատարել զայս խոստովամ, քանզի մեր իսկ մեր սկիզբն արարաք յայս մասս, որպէս մարդ ոք⁷ որ զմայցէ զամկոխ մամապարն, և աղօթքս առնեմք զի մաստած եղիցի մեր առաջնորդ, և զորութիւն ճեռոմ մերոյ եղիցի օգնական մեր : Զէ հետո յայտ, նիս⁸՝ զայս մարդիկ⁹ որ յառաջ քամ զմեզ զմացիմ ըմդ այս մամապարն, մեր ոչ գտաք : Բայց միայն պատմառոս սակաւս՝ զպատմութեանց զոմանց զոմանց ի ժամանակս, յորս եղին մեղքս ի մասունքս մասունքս զոր թողիմ մեզ : և իբրեւ ի բազում ժաւ, մամակէ ի նշուլ՝ ծայնից իւրոց¹⁰ : և իբրեւ ի ընամէ ի բարձմանց աղաղակեմ և իրամայն թէ ըմդ որ մամապարն երթիցուք : և զգնացս քամիմ ուղղեմ մեզ առանց մոլորութեամ : Զի զամենայն իմէ՝ զոր միանգամ խորհիմք մեք իմէ պիտոյ իցնմ այս մեղքից, ի յայնցամէ որ ցամեալ եմ ի յիշատակս ժամանակագիր զըլացմ առաջնոց, իբրեւ ի խօս, մաւ¹⁰ մարգաց քաղիցուք զծաղիկս քարառոց

կուս. — Զի ե նոցանց իսկ յայնցանէ էր Ղեւոնդէս, աչք որ ասի վառն մարա... :

6. Երբք անգամ կրկնուած, խօսքը միակերպ կ'ընէ, ծանրանալի :

7. Մտաք ոք, մարդ բառին ներքեանցը ղեռ իլ որոշեր, հոս անսովոր կը ընէ : պէտք էր աչք ղեռ, ինչպէս կ'ընէ զաղին լեզուն : Ուրիշ տեղ կը զըն. մարգա հաւատացեալս, 364, մարգ կիրթ, 445, երբք իցնմ փառաւորեցան խոստովանութեամբն Քրիստոսի, 550, մարգք երեւելիք, 649, իբրեւ զմարգս պիգծա 677. ամէնքն ալ անսովոր, ոչ ազնիւ հայերէն :

8. Զարաբերակէն անամամայն յարաբերականին . խօսքին շնորք կը բեկբեկի, ինչպէս նաեւ յաշնորդ տողերուն մէջ խօսքը մթառուած ու մեղեկաբոլ է :

9. Նշուլ բառն հոս անյատուկ է, ինչպէս և իւրոց աւելի ազնիւ էր ղեռ խորեանց :

10. Խոսման. ընտանեկան ձեւ, ինչպէս նաեւ հիմայ կ'ըստի, նման զանոս (յորպոս, բարձրացած, եւած) : ազնիւ հայերէնը կ'ընէ խօսուն : Իրեն ցով եղած ուրիշ ընտանեկան ձեւերն յիշենք՝ ինչ որ ընտանեկանը՝ զոր ազնիւ հայերէնը կը դասուորէ՝ որ ինչ. «եցոյց...» և իլ բառ միշէ զամենայն ինչ որ միանգամ թօնոցից զբազումս և եղից զայն ինչ որ. — էջ 87. — բայանուններ կազմուած ան ածանցով, մինչ ազնիւ հայերէնը կը սիրէ ի. «էտա ի թափէն միշէ զգոյրանն» որով զանգիբոսն ստիճան էջ 130, — որպէսկիի ձեւեր. «Եւ ամանատան լի էին կանամբք» էջ 159, ինչպէս հիմայ կ'ըսենք այդպատան : Բառեր. Գն մար օրեք միշէ ի նոցանէ ոչ լինէք» 149. ազնիւ հայերէն մեար —

1. Եւ զայսդ ի ցուրտ փայտաճախի, Աթրաստ, 192. մարդ պիտի կարծէր թէ փայտաճախ՝ զորչէն բանաստեղծուած է : Բայց այսօր ալ ղեռ ժողովուրդը միանել ըսելու տեղ՝ նախասական ժողով փետեալ կ'ընէ. որուն կատարեալը անանց փեցաւ (= փայտեալ, փայտացաւ) անանց փեցաւ կը լծորդեն :

2. Ճախարակուած բարդութեանց ցով, ինչպիսիք են մարտարտաշ ըսելից խօսիւ, — յամատատանն նիգաւ. կայ, — տուն մայրաքարէ (Եփրեմ Ա. 418, 425, 470), — սմբակահամ ընդ (Աթրաստ 195) իսղաղակոյտս օսկերոց (Աթր. 166) արեւակավճիռ դատաստան, հրամանարեկ լինէր (կոլուսի ընծ. 250, 109), — կան նաեւ լեզկուածներ, ինչպիսիք են ճորճոքայեմ (Եւսեբ. և. 444). պատմ. 310) հիւրիւրեմ, հազիւսիս (կոլ. ընծ. 151, 210) :

3. Մանր, անսովոր : Բազմատականը բացառականով՝ ընտանեկան լեզու է, մեր աշխարհաբարն է, ազնիւ հայերէնն է քան ք... :

4. Արտաքող զորութեան իմոյ. ազնիւ չէ զարժուած, արտաքող բառն հոս իր ներքեանցը կորսնցուցած է : Աղ-նիւ հայերէնը արտաքող նիւթական իրի ցով կը զործածէ, արտաքող բանակին, քաղաքին, սամանաց. և ոչ բարդական կարողութեան ցով ուր կը նախընտրէ ի վեր քան ք... ղեռն :

5. Այս, աւելորդ աւելարդութիւն, ցանի որ վերջէն պիտի կրկնէ բուն տեղը, զայն խառնումն : խօսքին ընթացքը կը խափանէ : Ասորերէնի ազնիւցութեան տակ յառաջ եկած այս տեսակ աւելարդութիւններ շատ են այս գրքին մէջ : Զի նրեակոս փոխուածայ, որ էր եւ կրկն-

Ողջա, և զօղեսցուք ընդ երկրորդն պատմութեամ մերոյ¹։

Այս լեզուն, ուր բառերն իրենք իրենց մէջ նկատուած չընաղ ծաղիկներ են, բայց խօսքին շարքին մէջ անորոշ ու երերուն թուփեր, նման է դաշտի մը, զոր առտուան դէմ շողմամբէր ծածկած ըլլայ։

Ասկից աւելի պայծառ են Աֆրաստի ճառերը, բայց ասով աւելի որոշ կը տեսնուի իրենց քիչ մը գեղջկական պարզութիւնը, անմեղ միամտութիւնը։ Աֆրաստ աւելի հակամէտ է ընտանեկան բառեր և դարձուածներ գործածելու։ Շիտակ և տափակ շեշտով մը կը խօսի, ուր խօսքը բնաւ չի ճկիր և չաստիճանուիր։ Իրեն կը պակսին այն պզտիկ զարդերը, այն պզտիկ շնորհները որ հմայքն են սակայն խօսակցութեան։ Հանճարոյ բոլոր կայծերը, սրամտութիւն, յանկարծարանութիւն, թեատարածութիւն դեռ անթեղուած են իր քով։ Արուեստագէտը քունի մէջ է, միայն մարդն է, բնական մարդը, որ կը խօսի։

Այսուհետեւ հաւամեաց դու, ամմիտ, և յայսմամէ զի մի մի ի սերմամեաց զիւր մարմին զգեմու։ Այս սերմամեցիւր դու երբէք զաղի, և հիմնեցիր ցորեսմ։ Ո՛չ երբեք տնկեցիր դու որթ, և բուսաւ քեզ թղթմի- այլ ամմնայմ ի քումն իւր զմայ, սոյնպէս և մարմին² որ անկանի, նոյն և յառնէ։ Եւ զի ապականի մարմին և մաշի՝ յառակէ ամտի սերմամեացմ արծաճ է քեզ հաւամնը։ զոր օրինակ յործմա ամկամի յերկիր՝ մեխի և ապականմի. և

1. Եկեղեց. Պատմ. էջ 4-5.

2. Քերականորէն քիչ մը մերկ է այս նախադասութիւնը։

3. Ուրիշ նախադասութիւն մը քերականորէն քիչ մը մը մերկ. քիչ մ'աւ շատ շիտակ. յորում սերմանիք լիք սերմանալ, պէտք էր աւելի ճկուն դարձուած մ'առնէր։

4. Ամբիւս... գան. ստորական բացատրութիւն, իսկապէս իր պահանջէր որ տեղ տեղադր դարձուած գործածէր անձրեւի առատութիւնը զգացնելու համար։ Բայց այս բանաստեղծական ու բարձր բացատրութիւնը, յատուկ մեհնեկան լեզուին (տես թուեկեաց երգերուն մէջ) թարգմանիկն ընտանի չերեւիր և դրած է ամենայն աճարեւել ի նմա գան՝ անյատուկ, թուլիկ ու ժողովրդական բացատրութիւնը։

5. Արորով խօսքը քերականորէն քիչ մը անկաւայ. ի գեղեցիկ պէտք էր ըլլաւ բացատրական՝ գոր զգացնելու համար հարկ տեսած է աւելցնել անոր. ինքնապէս՝ աշ-

ի միմի մեխիւր բուսամի և ծաղկի և տայ զարտուր. քանզի վայր՝ յորում սերմանիք լիք սերմանալ³, պտուղ ո՛չ տայ, թէպէտեւ ամմնայմ անձրեւել է նմա գան⁴։ Եւ ի գերզման, յորում մեռաւ չէ թաղեալ, մարդ ի յարութեան՝ անտի ոչ եկանէ՞, թէպէտ և ամմնայմ ծայմ փողոյմ ի մերքս մտամիցէ և աղաղակիցէ՞։

Արուեստը արդէն աւելի զարգացած է Եփրեմի գրութեաններուն մէջ. թարգմանիչը հրահանգուած է արդէն նախընթաց երկու արտադրութիւններով, որոնց յաջող դարձուածները ներկայ գործին մէջ ալ կ'ազուցանէ⁵։ Ասորիքէնի ազդեցութիւնը իր վրայ այնչափ չէ որ խօսքը դանդաղցնէ միմազնէ. գաղտնութիւնը զօրացած է իր մէջ և օտարէն այլ եւս բան մը չառնէր, բայց ինչ որ կրնայ զարդ մը կամ սթափեցուցիչ անակնկալ մ'ըլլաւ։ Կը թողուայն քիչ մը միամիտ պարզութիւնը որ կը հովուերգէ Աֆրաստի ճառերուն մէջ. իր խօսքին ընթացքը աւելի կարող և ու աշխոյժ է։ Բարդուած բառերն աւելի բանաստեղծական և իսկապէս իր լեզուին մէջ եզնիկի առաջնահաշակը կը զգացուի։

Եւ յիտ ամուրց պտոեցաւ, այսինքն մուտ այսմ չար ի Շաւուգ, և մարգարէացաւ։ Եւ արդ ուստի ունիցի այսմ պիղծ գմարգարէութիւնն։ Եւ զի՞մ արդուք իցէ մարգարէութիւնն, մարգարէութիւնն նորա այս էր. ասէ՛ր. Դաւիթ թագաւոր է։ Արդ զսոյմ զայս լսելով լուսա՞յսմ՝ որ խօսելով ի մմա, և ոչ երբէք մարգարէանալով մարգարէացաւ։ Եւ կա՛մեցաւ զպէ՛ք՝ զգեղարքն Դաւթի։ Եւ չընեցաւ Դաւիթ,

խորհարար է, ազնիւ հայերէնը կ'ընէ լիք բազմաւ։

6. Ճառ 7. էջ 158.

7. Այսպէս այս խօսքը «պատան (Յեզարէլ) սեւա-ցուցանիլ զմացառա պաշտն առ բրքոն» (Եփրեմ, ՀԲ. էջ 231) ազդած կ'երեւի Աֆրաստի (ԺԹ) այս նկարագրին. «Յեզարէլ պաճաճեաց զանառա արտուա-նանցն, և սեւացոյց թխացոյց զմացառն առ բրքոն»։

8. Ասորբանութիւն է լսելով չուաւ, ինչպէս մարգարեանով մարգարեացաւ դարձուածը, ընտանեցած նաև ազնիւ հայերէնը։ Անստիղ ասորբանութիւններ չնայէս Եւ. յայտնեցաւ դարձեալ Տէր ի վերայ Սողոմոնի ի տեսիլ գիշերոյն⁶։ Հա. Ա. էջ 481.

9. Ձգէր բային տրաման խնդիր արուած, զպէս զգեւորգին Դաւիթ, զուտ աշխարհաբար է։ ազնիւ հայերէնը ի նախորդով արական կը դնէ, ինչպէս է քիչ մը վարը, զգեաց ի նա։

ծագեցաւ¹, ճմեցաւ կրկին ամզամ յաջ և յաճեակ² եւ ապրեցաւ. Արդ թշուառ և յայսմ աւուր ոչ ձգեաց ի նա, այլ իբրեւ արար զնա փեսայ յերկուս դըս. տերսմ իւր՝ զի արկէզ զմա ի ծնուս այլազգեացմ, ի հարկամեւ լմին՝ իբրեւ փարատէր ի մմամէ զտեմդ տապալմ մեղութեանն զիւրմ յարի որ տա. ուսպեցուցամեւր զմա, սակայն³ ի մոյմ օր ձգեաց ի մա զզեղարգմմ, Բայց դարձեալ ճոճեցան, ճաղ-պատեցան⁴ և պրծեաւ ապրեցաւ ի գիշերին յայմմինի, եւ ճաղ⁵ գեղարդեանմմ՝ ո՛չ զմարմինմ Դամթի՝ որպէս ինքմ կամէր, այլ ի յորմ ամը սեմեկինմ որպէս ոչմ կամէր⁶.

Շօշափելի կերպով զգալի ընելու հա- մար տարբերութիւնը որ կայ ընդ մէջ այս նախափորձերուն և Էջնիկեան երկրորդ շրջանի թարգմանութեան մը, կ'օրինա- կեմ հոս նոյն նիւթի երեք թարգմանու- թիւններ:

ՅԱսորւոց միմէն և ի հոռմ քաղաք ըմզ գա- զանս ամրոտմէրն ես ի ծովու և ի ցա մաքի գցայգ և գցերեկ՝ իբրեւ ըմզ տասմ ընձայ⁸, որ եմ նոցա¹⁰ զուրմք զի- մուրաց, քի իբրու մեք ըարի ամրմմմ մոցա, միմ. ի նոցա աեիրաւու, մորաք յաք ամրմմմ¹¹.

ՅԱսորւոց միմէն և ի հոռմ քաղաք ըմզ գա- զանս ամրոտմէրն՝ յի- կրէ⁸ և ի ծովու, գցայգ և գցերեկ կապակ ըմզ տասմ զքիմուրաց, որոց և երախտի յիմէմ զը- տեալ, չարազոյն եւս լի- միմ. ի նոցա աեիրաւու, թեան և ես ամրակն եւս

և նոցա չարաթիւմմմ⁹ եւս ամրակն աշակերտմմ, Բայց ոչ լիւսմ այնորիկ արդարացայ իմէ եւ. չարցանեմ եւ զուրմէն գա- զանաք¹⁰ որ պատրաս- տեալ եմ իմմ. և աղօթս առնմմ գի վաղվաղակի զտցեմ մ ոք քա իմմ, և կուցեալ յոմանց ոչ մնը- ծեցամ ի մոսա, այլ եւ քոմաղատեցից¹¹ թէ եւ մորա ոչ կամեցանմ. Թո- դութիւմ արարէր իմմ, մոսա. զի թէպէտ և սորա եւ զիտեմ զօգուտմ իմ, արգեցեմ և ոչ կամեցեմ մերծնմմ առ իս. սա. կայմ եւս ըմմ զմացցի ի վերայ մոցա, Գիտաս. չիք զուք իմմ յամմմէ ամիրեւութից, զի Յիսու- իմմէ, իմմ որ լամ իցէ իմմ. եւս իմմմմ գիտեմ, Արդ այսուհետեւ սկսա. միմ եւս լիմեւ աշակերտ. մի՛ մախանեցեցի ըմզ իս իմէ յայմցամէ որ եւ րեւիմ, զի Յիսուսի քրիս- տոսի արժամի եղէց, և հուր և իսայ և Ժողովրդ զազանմմ և ցորմմ ոս. կերաց և պատառուրմ ամըմմմ և կրուտա ա. մնմայմ մարմմնց¹².

1. Խպտեմ՝ հոս կը նշանակէ կեկուլէ հարուածէ մը ազատելու համար: Ինչէ՛: համար, Այսպէս ալ յոյի և ճփիլ իրենց բուն իմաստին աւելի նրբերանգները կը ներկայացնեն քան ամբողջ զոյնը:

2. Էրը նախադասութիւնը բեպտով կը սկսի, որա- մարանութիւնը կը պահանջէ որ յաջորդ զլեւաւոր նա- խադասութիւնը սակայնով չսկսի, յետոյ ուղադրութիւն պիտի դնեն այս բանի, բայց նախնիքացարաք արդէն տանջափ գործածել են, որ այս սխալը մեր լեզուին ներքին յատկութիւնն էր կը գտնուայ:

3. Ճաղպատեցաւ, հարուածէ մը ազատելու համար ճաղի մը փաթթուի, կենդանի գոյնով ու ներկուտ բա- նաստեղծուած է, Ասկէ՛ զատ՝ ամբողջ խօսքը շատ աշ- խոյծ է, նոյն իսկ պրծեաւ աշխարհաբարը, որուն աղելն հոմանիշն է գերեաւ:

4. Նախափորձերը շատ ուշադիր լին միավանկ կտը- եզ, 3. Գեմքին զոմ է կամ և տառերն աւելցնեն, Ա- կանիւնը չզար զոմ թէ՛ որչափ քաղցրամայնութիւն կը շահի ասով լեզուի երաժշտութիւնը:

5. Եփրեմ, հա. Ա. էջ 377-8:

6. Եւսեք. եկեղեց. պամ. էջ 220:

7. Վկայ. ինն. Այսփ. հա. իր. էջ 174-5:

8. Յերկիւր՝ հոս շատ յատուկ էջ, յունարէնի ցի (եր- կիր) բառին զոյնը առած է, վասն զի ասի յունարէնի վրայնք թարգմանուած է, մինչ միւսները՝ որ ասորերէնի վրայնք են, աւելի յատուկ բառը գտած են՝ ի ցաւաքի:

9. Ընձայ՝ հիմէ՛ զինազօրի սխալ մը էջ, անսովոր ձեւ մըն է:

10. Ասորական աւելորդաբանութիւն՝ զոր չունի բուն եզնիկեանը:

11. Ամբողջ խօսքը հայերէն չի հնչեր. ապակ ու աւ- յատուկ բառերով, Բարի առնեմք ընչաբարմ, տարտու բացատրութիւնն էր, մինչ երախտի ... գտեալ բացատ- րութեան մէջ, այնչափ որոշ ու շուշափելի է եղած բա- րիքը՝ որ մարդ իսկոյն պէտք է երախտազերութեամբ զգածուի. ասով չարագոյնք բաղդատականի զանութիւնը աւելի դուրս կը ցատքի, մինչ Եւսեքի՛ բնաւ բաղդա- տական չունի:

12. Նոցա չարաթիւմմմ՝ գործիական հոլովով՝ նուազ աղելն է քան տեղականը, ի հոցա անիրաւութեանն Յե- տայ յարկանք բառը անմիջապէս յար բառին թով կրկը- նուած ոչ միշտ աւելնէ աղէկ չի հնչեր, այլ և յատուկ չէ. կրք մարդ մէկն էր բարիք ի՛նչէ, ինչպէս կ'ընէր Աստուածազգեաց զինուորներուն, կերպով մը իրաւունք կ'ունենայ փոխարէնին սպասելու, զոր զլուսալը ոչ է. թէ՛ չարութիւնն է, այլ անիրաւութեան, ինչպէս կը դնէ եզնիկեանը:

13. Հարցանեմ եւ զուղուռն զազանացն. միւսները տա- րեր կը դնեն. չեմ գիտեր թէ՛ բուն բնազերն ինչպէ՛ս էր, բայց՝ հարցանեմ զուղուռն քարեկանացն հայերէն է. այս դարձուածը զազաններուն համար ալ կարենալ ըսելու համար, պէտք է զուրկ ըլլալ՝ փափազազազութենէ՛ — Մանրամանն վերլուծել կը զարեցնեն. զազուցեցաւ աղ- դէն որ Էջնիկեանը՝ ունենալով բառերու աւելի ընա- րութիւն, համախիշներու առատութիւն, քերականութիւն ա- լելի արամաբանութիւն, նախադասութեանք համազգափո-

ՅԱՍՏՐՈՐԵՐ ԿԻՆԵԼ Ի ՀՈՒՄ Ի ՄԷՅ զԱՊԱՐՄԱՅ ԵՄ արկեալս, Ի ծովու և Ի ցամաքի, Ի տուէ և Ի գիւղերի, Եւ կապեալ եմ Ի մէջ տասմ ըմճուց որ եմ զուեզ գիւտորարացս, Եւ որչափ քարուք եմ առ սոսա եւս առաւել չարամամ առ իս, Բայց և այսու առաւել աշակերտիմ, և ոչ թէ այսու արդարացեալ եմ: Այլ ցնծամ Ի զագամսն որ պատրաստեալ եմ իմծ, գոր և աղօթս առնմմ, զի վաղվաղակի գտնիմ իմծ և կերիցեմ զիս, Եւ մի լիցի մոգս երկմէլի յիմծ, Իբրեւ յոմամբ՝ որ ոչ մերծծեալ եմ մոսա: Թէպէտեւ Յոքա ոչ կամիցիմ մերծծալ իս՝ ես հարկատրեալ գմացից Ի վերայ մոգս, Գիտեմ եթէ զիմէ հրամայեալմ է իմծ. այժմ հաւատամ լինիլ աշակերտ, ոչ մախաճնիլ իմէ յիս յերեւելեաց կամ յամերեւութից, այլ զի արժամի եղէջ Յիսուսի Քրիստոսի, Հօր և իայն և զագամք, որ պատրաստեալ եմ, բաժանուիմ և ցրուիմ ոսկերաց, և հատումս ամբարմոց, և աղաւթումս ամեմայն մարմնոց և չար խռովութիւնք Սատանայի երկեցեան Ի վերայ իմ, միայն Յիսուսի Քրիստոսի արժամացայց՝:

Ասորական լեզուէն յունական Սուրբ Հայր գործերուն անցնելով, նախափորձերը կը սկսին արդէն այն բոլոր զոյներն ու գիծերը ներկայացնել՝ զոր հայերէնը ունի Աստուածաշունչի մէջ և Մատթէի Աւետարանի մեկնութեան:

Որոշ չգիտցուի թէ ասոնք ինչ լեզուէ թարգմանուած են, սակայն ուսանց համար, ինչպէս են կոչումն ընծայութեան, Ոսկեբերանի Յովհաննու մեկնութեան հին թարգմանութիւնը, Վեցորեայքը, բանասէրներու միտքերը աւելի հակամիտ են ասորերէնէ թարգմանուած կարծելու: Այս տարակոյրը շատ բանաւոր է: Հայերէնը այս գրուածներուն մէջ գիծեր ունի՝ որոնցմով կը միանայ նախընթացներուն հետ, բայց կը ցուցնէ միանգամայն ճիգ մը, այս կապերը բոլորովին խզելու, աւելի կատարեալ արուեստի մը դիմելու:

Ուսկից կու գայ այս միաթեւ թոփչքը, այս նրբաթելը որ զարուեստագէտը կ'առկախէ ընդ մէջ անկատարին՝ զոր թողու վրայ է, և ընդ մէջ կատարեալին՝ որուն կը ձկտի՝ զոր պիտի ըրճունէ ահա: Մի՛ գուցէ այս հեղին մտածութիւնները՝ աստուերէնի վրայէն թարգմանուելով, հայերէն

նի մէջ բերած ըլլան քիչ մը թէ յունական աշխոյժն ու կիրթ ճաշակը, թէ ասորական քանի մը օտարաւոր դարձուածներ և խօսքին անմարմնամարդ գնացը: Մի՛ գուցէ բնագիրն ինչ լեզուով ալ եղած ըլլայ, յունարէն կամ ասորերէն, թարգմանիչը հասած է մօտեցնելու հայերէնը այն ձեւին զոր զադափարական է ըրած, առանց դեռ սակայն զարշապարներէն բուրովին թօթափած ըլլալու ժողովրդեան փոշին, որ միշտ քիչ մը բոպիկ է ընտրութեան և յարմարակցութեան մէջ՝ երբ նոյն իսկ իր զարգացման շրջանի գագաթն հասած ըլլայ:

Եւ ճիշդ այս երկու զուցէներն են որ կրնան ընդհանուր նկարագրականը ըլլալ, որ կրնան բացատրել ընդհանուր արտասայտութիւնը այս գրուածներու լեզուին: Եւ իրաւցնէ կոչումն ընծայութեան իր ո՞ր էջին մէջ չունի իր նախորդի ընդելուզումները, դասաւորութիւն մը որ մերթ րոտ զգացման կը տեղափոխուի և երբեմն միակերպ կը շարունակուի, իր անխնամ ու ճախարակուած բարդութիւնները, իր խօսքերը որ քաջահնչուն կ'աւարտին կամ ուր կը թալկանան ու կը մեռնին: Իրենց դեռ չէ յայտնուած թէ իմն, ինչ, ոմն, որք, ինչ կոկուած գոհարիկներ և, թէ ստուրաղասականը ինչ բարձրութիւն ու զօրութիւն ունի, թէ որչափ կը շահի հայերէնի կորովն ու հարազատութիւնը եթէ յունարէն բացարձակ սեռականը՝ ստորականագեալ նախադասութեան մը վերածուի, թէ հոմանիշներու առատութիւն մը՝ ո՞րչափ երաժշտութիւն կը զնէ խօսքին մէջ, Եզնիկն է որ կը շնչէ, բայց առանց իր կրակին, Եզնիկն է որ կը սաւառնի՝ բայց առանց իր վարագաթներուն:

Բայց պարտ և պատշաճ էր մոցա ոչ միայն ընդ արեւակամ և ընդ լուսնի ընդ արարածս զարմա-

Թիւն, յառաջ եկած մերթ դերանունական անուն բառին պատշաճ գիշխումն, — աւելի յստակ է, աշխոյժ, երաժշտական ու ճապակ, քան միւս երկուքը՝ որոնք՝ Թոյլ ու Թլուստ, անհասարար ու մոթե կ'աւծ են, խառ-

նուրդ մ'ըլլալով օտար դարձուածներու, ընտանեկան ձեւերու, և սկսնակի երկիւղած անճարակութեան:

1. Թղթ. Իզնատ. տպ. Կոստ. էջ 90:

մայ, այլ և ընդ¹ գեղեցիկ պարզ և անզաղար ըմ-
թացից արշաւամիս աստիկաց, և զծագմունս իւրա-
քանչիւր յիւրաքանչիւր ժամամակի, Նւ զհաւ²
ոմանք ցուցանեն զժամամակս սերմամկոյ, և
զհաւ³ մարդիկն ո՞ւմաիմ մտտեալ ի վերայ մասնա-
ման ծիփանցեմ ալեացմ անմեղոց, և ի վեր յաս-
տեղսմ մայեցեալ, ուղղեմ զամզէտմ ճամապարհ,
զամս այս իսկ իրաց բարիքը առէ գիրք, ասէ.
«Նւ եղիքիմ Սորոս ի մշամակ ժամամակաց, ամսեմ
և ո՞չ յաստեղագէտս, և ոչ ի ծնողոց բարբառմ-
մունս, իայց դու տեսչիւր և զհաւ⁴ լոյս ընդ տուր-
ջեամ գեղեցիկ մատակարարեալ ընդիւղագանկով
շնորհի մեզ. զի ոչ եթէ յամկարծիկ արեգակմ
ծագէ երեւի մեզ, այլ սակաւիկ մի մաճանչ երեւեալ
ծագէ մեզ, զի բեր ակամ ընդիւնալ քաւակամ լիցի
այլ ի մատագայթիցն արծաեկոյլ փայլ-
մանցմ երեւեալ⁵, զամ զհաւ⁶ իսաւարմ գիշերոյ
միեիթար լինի առ ի փայլեալ լուսնին⁴ զօրութենէն⁵».

**Մատթէի Մեկնութեան լեզուի արու-
ճանակ մը կը աստեղագրուի նաեւ Յով-
հաննու Մեկնութեան մէջ, այնքան աւելի
նշմարելի որքան ասիկայ ալ Ռակեբերանի
գործ մըն է:**

Միջնդեռ ժամամակն ի մատաղութեան է, ա-
րագ արագ, իբրեւ զգամն ի տուն զամծի. ընդունի
ի վերայ մոմով եղեալ մեմամկիւրպ երեսեալ ցու-
ցամծ զվերպարամս վարդապետութեանմ. Նւ
միջնդեռ զի չափ հասեալ է քարոց բուսոյ
հասակմ՝ ի սահման հասեալ երկուց ճամապար-
հացմ, կամ ի կողմն չարութեան խոտորի և կամ
բարութեան ուղղի, եթէ որ զմոտա՝ անդուստ
յիւլ ամուր խոտորեալ պահիցէ ի չարութենէ ամ-
տի, զգեռն կալեալ առաջնորդեցեցէ զանանապարհս
քարութեան և բարութեան, իբրեւ քոյս քարոց
իմմ ծնուցամծ է մտ⁶ Սոցա. Նշմունիտն և կա-
միլ իսկ ոչ կամիցիմ խոտորի ի ճամապարհս չա-
րութեան, զի սովորութիւն ինքմ բարութեանմ ծգէ
զմոտա ի գործմ արդարութեան, Յայմծամ շքե-

ղազոյմը և պատուականագոյմը երեսեցիմ մորա
քան զչափ ծերութեան, պիտամագոյմը յամեմայմ
գործն աշխարհի ի մամկութեան տղայութեան
իրեանց՝ զչափս հաստատութեան ծերութեան ի
հանգի մատուցանելով, զի ոչ է մարթ որ այս-
պիսի վարդապետութեան զուովմ իւր մատուցա-
մէ, թէ ոչ մեծամեծս իմլ զամծս քարութեան
քաջութեան և արդարութեան բարծեալ տակիրի,
եթէ այր իցէ, եթէ կիմ եթէ երեստարդ իցէ և
եթէ տղայ⁷.

**Բայց, թողով քանի մը մանր գրուած-
ներ, նախափորձերէն ամենէն աւելի Ե-
ւագըն է զոր որոշումն է, Հրամայականի
աշխոյժը, գորութիւնը, ապառնիկ կամ
ստորադասականի մեծվայելութիւնը՝ մա-
նաւանդ երբ նախադասութեան վերջը կ'իյ-
նայ, այն փորձիկ ձիւրքերը՝ զոր ունին
անորիշ զերանուենբը խօսքին խնդրունդե-
րը լեցնելու, կլորցնելու, ողորդացնելու,
և այն վերքանդակումը՝ զոր յանդուգն ու
յաշոյղ դասաւորութիւն մը, — գոյն մը որ
կը կազմուի Վահագնի և թուելեաց երգե-
րուն, զգացման և տրամաբանութեան կար-
գին պատշաճ խառնորդէն, — կու տայ
իւրաքանչիւր բառին և ամբողջ խօսքին.
Իր ճաշակը շատ նուրբ է, ինչպէս փափ-
կազգացութիւնն ալ շատ սուր: Նախա-
փորձերուն մէջ էն կատարեալը պիտի
ըլլար, եթէ մերթ այն տարտամը, այն
մշուշը չչուարեցնէր խօսքը, ինչ որ յա-
ռաջ եկած կ'երեսի՝ որովհետեւ թարգմա-**

1. Ընչ նախորին այս յաճախութիւնը խօսքին շիջը
դարձած է, ու զայն թուութենէ կը փրկէ:
2. Յաշորդ նախադասութիւններն ալ միշտ գիարդով
սկսելով, միօրինակ երաժշտութիւն մը կ'երգեն, ուր յե-
տոյ այնչափ եւեւէ՛լ պիտի դնէ Եզդիւի:
3. Մաթի, երեւիլ, քովքով ստէջ կրկնուած, ականջը
կը վերաւորեն. ասէ՛ք զատ ամբողջ խօսքին կազմուածքն
ալ խախտա է, շեջըք շատ տեղաւ է, ու չիկրնար բոլոր
բառերը աղետխել, կեդրոնացնել:
4. Թողլ, մութ, անծնողաշէն և աշնի Հայերէնի ան-
սովոր դարձում. «Մաթի համալսականի», յատկու-
թիւն և զօրութիւն պիտի շահէր խօսքը եթէ առ ի փռ-
չեալ աղանկարը և ստորադասական նախադասութեան
մը վերածուէր ու վերջը ձգուէր: Մտորադասականի այս
բաղակալութիւնը զբցիս մէջ շատ անդ ֆիւսած է խոս-
քին գորութեան և համալսականի: «Ո՞ր է մարդ ի
մարդիկանէ (օտար և աշնի Հայերէնի անսովոր դար-
ձում) որ զամենայն զազանաց գիտե ասեւ զոնէ զա-

նաւանս. կամ ո՛ր, որ զմոտա անել մարդի վերաքան-
չելը նոցա բարութիւն բարեկրտութիւն, Այր եթէ զգագա-
նացն ոչ զմոտա և ոչ զչափ մարթեմք իմանալ, զիարդ
աբարչին նոցա հասու առնել մարբեմք»: Կը. Ընծ, է՛լ
153, դիտելու է նաեւ անախործ կրկնութիւնը մարբեմ
բային, Արեւտագեալը հոս ալ դեռ բառերու սահման
ները բուրոյղին չէ որոշած. Եւայի մարգարէին վճիռն
առ մահաբեմն Եղեկիւս «զի մեռնիս դու և ոչ ապ-
րեցիս» թարգմանում է զգի մահկանացու ես դու և
ոչ կենդանացու (է՛լ 28). վերջէն պիտի որոշէ որ մահ-
կանացու՝ սահմանուած ապագայ վճիռն մը կը նշանա-
կէ, բայց ոչ գործողութիւն մը՝ որ ընդհուպ պիտի կա-
տարուի:

5. Կը. Ընծ. ապ. Վիճնա, է՛լ 149-50:

6. Ի մտի՝ կը գործածուի դեմէ բային հետ. հոս
այս եզակի ձեւը եթէ ձեռագրի սխալ մը չէ, անտուր է:

7. Ռակեբ. Մեկն. Յովհ. ապ. Կոտա. է՛լ 30-1:

Նիւր Եւագրիւն միտըը, — հակիրճ, ու խորհրդագգած, — միշտ յաջող կերպով ըմբռնած չերեւիր:

Հայեաց'ց յամծմ քո, զգոյշ լիր, գոյցէ վասմ շա-
հի իւշ իրիք կամ քարիս իւշ՝ զտաննիւոյ, կամ
փառաց վասմ զտաննիւոյ՝ որ ամացաւորս՝ հմ, և
խօսել իմէ արգեհն առաջի զամեառ զբանս, և խո-
տեալ ամկեալ զառնիս արտաքոյ աստուածեղէմ
սրահիցմ՝ որպէս և այմ որ ի տանարի ամը զծագս
աղաւնացմ վաճառէր. իր տգիտութեամբ հակա-
ռակ դնեմ, ոչ յետ վախճանին, այլ ի սկզբանմ
պարտ և պատշաճ է մատուցանել ի ճշմարտու-
թիւնմ, Յլլ մատուցոցմ և տղայոցմ ոչ զիտեակամ
բանս իմէ պարտ է ստեղծ, և ոչ յայմպիս գիրս
իմէ մատչել թոյլ տալ, զի ոչ զօրեմ ընդդէմ կալ
կործանմանցմ որ զկնի այմը զիտութեամբ զան-
վասմ այսորիկ որ աշակերտինմ և պաշարեալ
զտանին ի քաղց անցից անցիցմ, ոչ զհալաղու-
թեան զճառս արկանեմ, այլ զի մալի ընդդէմ
կացցեմ յաղթահեմ թշնամւոյն՝ խրատեալ՝ քի ոչ
զոյ, ասէ ժողովորդ, պատասխանատուութիւն
յաւուր պատեցրազի: Արդ որ միանգամ յանցից
անցիցմ չարչարանացմ մեղեալ եմ, և մարմնաւո-
րաց և զամմարմնոց բանս քննեմ, արտալից մարդ-
կան մամանալ հմ՝ որ վասմ առողջութեամբ հա-
տարեցեմ. մանե մաշակել պարտ էր այմպիսի կա-
րեւորացմ՝ որ թէ քարի իմէ ուժեղ, յորժամ ընդ
անցս անցիցմ դժուարագոյն ոգիքն շարժեցեմ. զի
ոչ մոյլ ժամանակ է պատմութեամբ և հակառա-
կութեամբ. Յլլ և սաստել արժամ է ընդդէմ դար-
ձեցումը՝ որ ոչ ի ժամանակի խորհիմ, զի հերե-
սիոյտացմ և հակառակորդաց է այս սովորութիւն.
Մի՛ առանց խորհրդող զաստուածակամ բանս հա-
սեցեմ, և մի՛ համարիս ընդ սահմանաւ զաստուա-
ծութիւնմ երբէր. Նւ զի որ իմէ արարածը եմ և
կցկցելով հմ՝ այմպիսեացմ վայել հմ սահմանը՝.

Հուկ՝ հոս պէտք եմ քանի մը խօսք
Բարսէլի Վեցօրէից վրայ ըսել: Յետ զանի
Նախափորձերուն մէջ դնելու, ստիպուած
կը զգամ զիս անոր Նկարագիրն ուրիշ
տեղ տալու: Նախափորձերն այս է միայն
որ բոլորովին դէպի Եզնիկի ըմբռնած լե-
զուական գաղափարականը չձխտիր: Անոնց
հետ շատ նման զիճեր ունենալով հնա-
դերձ, մանաւանդ կուշումն Բնձայութեանի
հետ, այնքան խիտ գոյն մ'ունի կորիւնի

1. Այն երկու ինքրը՝ Թեւե կայծոռիկ պէս, բայց
միտ փայլ մը կու տան խօսքիս:

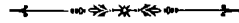
2. Ոչ մէկ զարժուած այնչափ կենդանի պիտի չբա-
ցատրէր ներկային անզգայն անզգալի խուսափուկ դոյ-
նը՝ ինչպէս այն սին՝ կուսած անջաւոր բառին, որ կը
քուցե՛ն Թէ արտասանել ուզած պահուն իսկ արդէն սա-
հած է:

3. Եւագր, ապ. վնենսիկ, էջ 17.

խառնուածքէն, այնքան բորբոքումն անոր
շունչէն, որ իբրեւ Ներածութիւն մըն է
Ազաթանգեղոսի, Բիզանդի և Մակա-
բայեցոց:

Հ. Ն. ԱՆԿՐԻՆՅԱՆ

Շարայարկի

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ռուսիա կը գրաւէ աշխարհագնտիս ցամա-
քին վեցերորդ մասը, երկու երրորդը գրեթէ եւ-
րոպական ցամաքէն, մէկ երրորդը ասիականէն.
70,000 հազարամետր սահմանագլուխ ունի, որուն
9000ը յիւսկան կայսրութեան հետ է, որ սահ-
մանագլուխներուն ամենէն երկայնն է. ունի գե-
տեր ինչպէս Օլին, որուն աւազանն հաւասար է
7 անգամ Պարնսայի մակերեսային. շատ զա-
նազան կլիմաներ, կենդանիներ և բոյսեր ունի:
Բնակչութիւնը որ 1700ին էր 12 միլիոն, 1900ին
եղաւ 130 միլիոն և կը հետեւցուի որ 2000
թուականին ուսւ հպատակներուն թիւը պիտի
հասնի 500 միլիոնի. 1897ի թուահամարը,
հրատարակուած 1905ին, կը հաշուէ 125,680,682
հոգի, բաժնուած՝ գրեթէ 94 միլիոնի եւրոպական
Ռուսիոյ 50 կուսակալութեանց մէջ, 94 միլիոն
Բալթիոյ մէջ, 9,2 հովկասու մէջ, 5,7 Սիպերիոյ
մէջ, 7,7 կեդրոնական Սիբիւ մէջ. յետոյ 3 մի-
լիոն ի Ֆինլանտիա: Օտարները կը հասնին
700,000ի, որոնցմէ 5000 իտալացիք են:

78.8%ը այսինքն 25,569, 585 կարդալ գիտեն.
ասոնց մէջն ալ հազիւ 189,777 հոգի միջակ
կրթութիւն ունին, միւսները միայն տարրական
կրթութիւն ունին:

Բնկերական դասակարգի տեսակէտով կը բաժ-
նուին այսպէս. 96,896,648 գիւղացի, 13,386,392
քաղաքացի. 1,850,285 ազնուական. 281,179
վաճառական. 588,947 կղերականք. 2,928,842
խաղախք:

Կրօնական տեսակէտով կը բաժնուին այսպէս.
87,123,604 օրթօտօք. 2,204,596 հին հաւա-
տացեալք կամ հերձեալ օրթօտօք. 11,467,994
կաթողիկէք, 13,906,972 մահման. 5,215,8 5
հրեայ. 3,572,653 լուտերական. 1,179,241 հայ
լուսաւորչական:

Ազգագրական տեսակէտիւ կը բաժնուին. 66%
ռուս. 7% բոլաք. 5% ֆինք. 4% լիթուանք.
4% հրեայք. 9% թուրք, թաթարք. չէրեքզ
են. միլիոն մը գերմանացի, 400,000 շուետա-
ցի. 850,000 ռուսէնք:

